

Opvoedingsstijlen met een risico

*J.M.A.M. Janssens*¹

finale versie september 2005

N.M.C. van As

Inleiding

Casus 1

Moeder vindt dat Ivo zijn kamer moet opruimen. Ivo weigert dat. Er vindt een twistgesprek plaats. Uiteindelijk laat moeder het erbij. De kamer wordt niet opgeruimd. Het komt vaak voor dat Ivo zijn zin krijgt.

Casus 2

Therese wil naar de disco. Al haar vriendinnen gaan ook. Vader vindt haar te jong om naar een disco te gaan. Therese verzet zich, maar vader houdt voet bij stuk. Zij gaat niet. Het komt regelmatig voor dat vader Therese iets verbiedt wat vriendinnen wel mogen van hun ouders.

In de eerste casus (Ivo) is sprake van een risicovolle opvoedingsstijl. De moeder van Ivo is te toegevend, en dat houdt het gevaar in dat Ivo uitgroeit tot een egoïstisch ingesteld persoon. De vader van Therese is erg autoritair, en dat brengt het risico met zich mee, dat Therese zich op den duur krachtiger gaat verzetten tegen vader.

In de literatuur worden verschillende risicovolle opvoedingsstijlen beschreven. Daarbij wordt het risicovolle steeds in verband gebracht met de negatieve gevolgen die zo'n stijl kan hebben voor de ontwikkeling van kinderen of voor de kwaliteit van de relatie tussen ouders en kinderen.

Opvoedingsstijlen met een risico

Bij de beschrijving van risicovolle opvoedingsstijlen gaan we uit van de indeling van ten Haaf en Janssens (1994). Zij onderscheiden drie belangrijke dimensies van opvoeding: een kind ondersteunen, een kind adequaat controleren en een kind steeds meer zelfstandigheid geven. Volgens ten Haaf en Janssens kan elke dimensie worden

¹ Prof. dr. J.M.A.M. Janssens en mevrouw dr. N.M.C. van As zijn als respectievelijk hoogleraar Opvoedings- en gezinsondersteuning en docente verbonden aan de Sectie Orthopedagogiek: gezin en gedrag van de Radboud Universiteit Nijmegen.

voorgesteld als een continuüm met daarop twee negatieve polen (die wijzen op risicovolle opvoedingsstijlen) en een middenpositie, die wijst op een positieve opvoedingsstijl.

Met betrekking tot de *ondersteuningsdimensie* onderscheiden ten Haaf en Janssens twee negatieve polen. Op de ene pool bevinden zich ouders die te weinig ondersteuning geven, op de andere pool ouders die dat te veel doen. In het eerste geval is er sprake van koele ouders die te weinig aandacht aan het kind schenken en weinig belangstelling tonen voor hun kind. Er is sprake van een verwaarlozende opvoedingsstijl. Op de andere pool bevinden zich volgens ten Haaf en Janssens ouders die hun kind te centraal stellen. Het kind krijgt alle aandacht, wordt in de watten gelegd en wordt overladen met materiele middelen (speelgoed, televisie, stereoapparatuur etc.). Er is sprake van een verwennende opvoedingsstijl. In het midden plaatsen ten Haaf en Janssens ouders die hun kind in die mate ondersteunen die als wenselijk beschouwd wordt voor een positieve ontwikkeling van het kind.

Ook wat betreft controle onderscheiden ten Haaf en Janssens drie posities op een continuüm. Aan de ene pool bevinden zich ouders die op elke slak zout leggen. Zij zijn veel te streng voor hun kind en confronteren hun kind voortdurend met eigen arbitraire eisen waaraan het kind moet voldoen. Het betreft ook ouders die vaak straffen, al dan niet fysiek, of dreigen met straf, of ouders die middels verbaal geweld proberen hun kind naar hun pijpen te laten dansen. Het betreft ouders met een autoritaire opvoedingsstijl. Aan de andere pool bevinden zich ouders die te veel van hun kind door de vingers zien. Zij zijn te toegevend. Dat was bijvoorbeeld het geval in de casus Ivo. Vaak is bij deze ouders sprake van “veel geschreeuw, weinig wol”. Ze proberen hun gezag te doen gelden, maar als puntje bij paaltje komt, krijgt het kind toch zijn zin. Het gaat hier om ouders met een permissieve opvoedingsstijl. Daartussen kan men dan die ouders plaatsen die hun kind in voldoende mate regels opleggen zonder dat dat ontaardt in absurde eisen.

Wat betreft het geven van zelfstandigheid aan kinderen onderscheiden ten Haaf en Janssens ook weer drie posities. Op de ene pool kan men ouders plaatsen die hun kind onderschatten. Deze ouders stimuleren de zelfstandigheid van hun kind nauwelijks. Ouders laten geen initiatief over aan het kind, terwijl het daar wel aan toe is. Zij zijn overbezorgd dat hun kind iets naars zal overkomen. Het gaat om een overbeschermdende opvoedingsstijl. Op de andere pool treft men ouders aan die te veel overlaten aan hun kind vanuit de overtuiging dat hun kind zelf zo veel mogelijk beslissingen moet nemen, terwijl het daar in feite nog niet aan toe is. Het betreft een overschattende opvoedingsstijl. Daartussen treft men ouders aan die op adequate wijze de autonomie van hun kind stimuleren.

Psychosociale aspecten

Uit onderzoek blijkt dat risicovolle opvoedingsstijlen negatieve gevolgen kunnen hebben voor de ontwikkeling van kinderen en voor de kwaliteit van de relatie tussen ouders en kinderen. Zo hangen bijvoorbeeld gebrek aan ondersteuning of het uitoefenen van te veel autoritaire controle samen met problematisch gedrag van kinderen (van As, 1999). Dat problematisch gedrag kan externaliserend of internaliserend van aard zijn. Van externaliserend gedrag is sprake als kinderen zich brutaal, agressief en opstandig gedragen ten opzichte van ouders en anderen, van internaliserende gedrag indien ze extreem verlegen, neurotisch en teruggetrokken zijn.

In het geval van een verwaarlozende opvoedingsstijl krijgt het kind het gevoel dat het niet bij zijn ouders terecht kan als het problemen ervaart. Dat kan leiden tot onzekerheid, hetgeen zich kan uiten in teruggetrokken gedrag. Overigens kan een verwaarlozende opvoedingsstijl ook tot externaliserend gedrag leiden, omdat kinderen weten dat hun ouders nauwelijks controleren. Kinderen kunnen doen en laten wat ze willen. Dat kan er toe leiden dat eigenbelang centraal komt te staan en koste wat het kost nagestreefd wordt. Bij een verwennende opvoedingsstijl wordt alle aandacht op het kind gericht. Dat kan leiden tot een egoïstische houding, die tot uiting kan komen in brutaal en opstandig gedrag als het kind niet die aandacht krijgt die het gewend is. Soortgelijk probleemgedrag kan ook ontstaan bij een permissieve opvoedingsstijl. Een kind dat steeds gewend is zijn zin te krijgen, loopt kans uit te groeien tot een egoïstisch ingesteld persoon die alleen maar opkomt voor eigenbelang.

Bij een autoritaire opvoedingsstijl kan zowel externaliserend als internaliserend probleemgedrag ontstaan. Sommige kinderen zullen zich verzetten tegen het autoritaire gedrag van hun ouders door ouders brutaal en opstandig te benaderen, als die hun eisen willen opleggen. Bij andere kinderen kan het autoritaire gedrag van ouders juist leiden tot verlegen, teruggetrokken gedrag, omdat zij zich niet durven verzetten tegen hun ouders. Ook in het geval van een overbeschermende opvoedingsstijl kan het twee kanten op gaan. Als ouders hun kind te weinig zelfstandigheid geven, kan het kind zich verlegen en neurotisch terugtrekken, maar het kan zich ook sterk tegen de ouders gaan afzetten. Welk probleemgedrag het kind gaat vertonen is sterk afhankelijk van de persoonlijkheid van het kind. Bij meer introvert ingestelde kinderen is de kans op internaliserend gedrag groter, bij extraverte kinderen de kans op externaliserend gedrag.

In het geval van een overschattende opvoedingsstijl moet het kind steeds voor zich zelf opkomen. Voor sommige kinderen is dat te veel gevraagd. Dat kan leiden tot teruggetrokken gedrag. Andere kinderen nemen die zelfstandigheid en staan die niet meer af. Bij bedreiging ervan gaan zij zich verzetten.

Kinderen kunnen hun gedragsproblemen zowel binnen- als buitenshuis uiten. Binnenshuis leidt dat tot conflicten en problemen met ouders. Een kind dat veel externaliserend gedrag vertoont ten opzichte van leeftijdgenoten, krijgt ook problemen, omdat de meeste leeftijdgenoten dat gedrag niet accepteren. Maar ook een kind met internaliserende gedragsproblemen komt moeilijk aan vriendjes of vriendinnetjes, omdat het zenuwachtig en teruggetrokken gedrag van het kind voor andere kinderen niet uitnodigend is om met dat kind te spelen.

Achtergronden en mogelijke oorzaken

In de literatuur wordt gewezen op drie mogelijke oorzaken van risicovolle opvoedingsstijlen: het functioneren van het kind, de persoonlijkheid en omstandigheden van de ouder, en het functioneren van het gezin als geheel.

Het functioneren van het kind: sommige kinderen zijn voor ouders moeilijker om mee om te gaan dan andere kinderen. In het voorgaande hebben we steeds de suggestie gewekt dat het moeilijke gedrag van het kind veroorzaakt wordt door een risicovolle opvoedingsstijl van ouders. Het karakter van een kind en zijn gedragsproblemen hebben omgekeerd natuurlijk ook invloed op de wijze waarop ouders met hun kind omgaan. Bij drukke kinderen en kinderen met externaliserende gedragsproblemen zullen ouders eerder geneigd zijn autoritair op te treden. Of ze geven het corrigeren op den duur op en vervallen in een permissieve opvoedingsstijl.

De persoonlijkheid en persoonlijke omstandigheden van ouders spelen ook een rol in de interactie. Extraverte ouders zijn meer geneigd aandacht aan hun kind te schenken dan introverte ouders, en meer impulsief ingestelde ouders zullen vaker directiever op overtredingen van hun kind reageren dan minder impulsief ingestelde ouders. Ook persoonlijke omstandigheden van ouders hebben invloed. Ouders die stress ervaren op hun werk, kunnen minder aandacht aan hun kind besteden en zijn geneigd om meer autoritair te handelen. Ook het sociaal milieu waarin men is opgegroeid en/of waarin men verkeert dwingt soms tot een bepaalde risicovolle opvoedingsstijl.

Een derde belangrijke achtergrond voor een risicovolle opvoedingsstijl vormt het *functioneren van het gezin als geheel*. Risicovolle opvoedingsstijlen en problematisch gedrag van kinderen zouden ontstaan, omdat er in een gezin sprake is van een niet adequaat functionerend systeem. In de literatuur worden drie gezinsbenaderingen onderscheiden, de intergenerationele, de structurele en de strategische benadering (van As, 1999).

INTERGENERATIONELE BENADERING

In de intergenerationele benadering wordt benadrukt dat er problemen in een gezin ontstaan als de balans van rechten en plichten die ouders en kinderen ten opzichte van elkaar hebben, verstoord is. Bijvoorbeeld als ouders te veel van hun kind vragen en het kind te weinig geven, zoals bij parentificatie. In de tweede plaats kan genoemde balans verstoord zijn als ouders hun kind te veel geven en te weinig vragen. Het kind wordt overbeschermd.

Deze benadering wordt intergenerationeel genoemd, omdat patronen van de ene generatie naar de andere overgaan. Ouders zijn bijvoorbeeld door hun eigen ouders erg beschermd opgevoed. Zij hebben veel gekregen en weinig aan hun ouders kunnen geven. Om dat te compenseren geven zij veel aan hun kinderen en vragen weinig. Die kinderen voelen zich op hun beurt weer overbeschermd.

STRUCTURELE BENADERING

In de structurele benadering wordt problematisch gedrag van kinderen gerelateerd aan te veel of te weinig cohesie in een gezin, een te groot of een te gering aanpassingsvermogen van het gezin, en hiërarchische problemen in het gezin. Er worden wat gezinscohesie betreft twee typen problematische gezinnen onderscheiden; het los-zandgezin en het kluwengezin. Kluwengezinnen zijn gezinnen waarin de leden zich met het gezin overidentificeren en slechts in beperkte mate autonoom zijn. Los-zandgezinnen worden gekenmerkt door een geringe binding tussen en een hoge mate van autonomie van de gezinsleden. In beide gezinstypen laat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie te wensen over. In een kluwengezin is de binding tussen ouders en kind te sterk. Het kind krijgt geen eigen ruimte. In een los-zandgezin daarentegen laten de ouders het kind zwemmen; het kind krijgt te weinig aandacht.

Wat betreft het aanpassingsvermogen van gezinnen worden ook twee problematische typen gezinnen onderscheiden: rigide en chaotische gezinnen. In een chaotisch gezin, waarin voortdurend regels veranderen, weet een kind niet aan welke regels het zich moet houden. Het kind krijgt te weinig structuur. In een rigide gezin, waarin er nauwelijks flexibiliteit is ten aanzien van regels, verwerft het kind daarentegen geen autonomie. Ouders komen onvoldoende tegemoet aan de toenemende behoefte van het kind zelf beslissingen te mogen nemen.

Ten slotte zou volgens de structurele benadering problematisch gedrag van kinderen samenhangen met hiërarchische problemen in het gezin. Van dit soort problemen is sprake als ouders hun verantwoordelijkheid niet kunnen waarmaken. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn als ouders niet consistent zijn naar het kind toe. De ene ouder vindt wel goed wat het kind doet, en de andere niet. Het kind gaat dan een coalitie aan

met de toegevende ouder. Er kan ook een situatie ontstaan waarin het kind de dienst uitmaakt. Noch de ene, noch de andere ouder heeft nog iets te vertellen.

STRATEGISCHE BENADERING

De strategische stroming legt het accent op disfunctionele communicatie in het gezin als oorzaak van problematisch gedrag van kinderen. Er wordt gewezen op de machtsstrijd die soms uit een interactie spreekt, op niet luisteren naar elkaar, elkaar niet laten uitpraten, op debatteertrucs, op zwijgzaamheid en op voortdurend teruggrijpen naar zaken uit het verleden. Deze disfunctionele communicatievormen leiden tot niets. Ze hebben eerder escalatie van de conflicten tot gevolg dan oplossing ervan. Ouders en kind beschuldigen elkaar ervan de oorzaak te zijn van de spanningen. Zij zien niet in dat het probleem in feite interactioneel van aard is en niet toegeschreven kan worden aan één persoon.

In het kader van gezinsfunctioneren wijzen we ten slotte op het bestaan van multi-problemegezinnen. In deze gezinnen zijn er niet alleen problemen wat betreft opvoeding, maar ook wat betreft het dagelijks reilen en zeilen van het gezin, persoonlijkheid van ouders, de kwaliteit van de relatie tussen ouders, financiële problemen, problemen met huisvesting, werkloosheid etc.

Diagnose

Omdat ouders vaak komen met klachten over gedragsproblemen van hun kind, als zij hulp zoeken, wordt de diagnose in eerste instantie meestal op die problemen gericht. Het meest gebruikte instrument in dat verband is de Child Behavior Check List (CBCL) van Achenbach die voor Nederland en België bewerkt is door Verhulst e.a. (1990). De CBCL meet de mate van externaliserend (druk, brutaal, opstandig) en internaliserend (teruggetrokken, zenuwachtig, angstig) gedrag. Om de opvoedingsbelasting van ouders in beeld te brengen worden de Nijmeegse Vragenlijst voor de Opvoedings-Situatie (NVOS) van Wels en Robbroeckx (1996) en de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index (NOSI) van de Brock e.a. (1992) veel gebruikt. De Vragenlijst Gezinsproblemen (VGP) van Koot (1997) meet de mate waarin zich in een gezin problemen voordoen.

Om vast te stellen of er sprake is van een risicovol opvoedingsstijl, of kinderen voldoende verzorging, ondersteuning en aandacht krijgen, kan gelet worden op uiterlijke verzorging, kleding en gezondheid, en op de aanwezigheid van voldoende uitdagend speelgoed. Men kan het gedrag van ouders observeren en in een ontmoeting bekijken of zij betrokkenheid bij hun kind tonen, hoe ze omgaan met zijn wensen en behoeften en of

er sprake is van een vriendelijke, positieve communicatie tussen ouder en kind. Gekeken kan worden of de ouder het kind voldoende aandacht geeft als het bij een gesprek aanwezig is, maar tevens moet gelet worden op uitwassen in de andere richting, of het kind niet te centraal in de belevingswereld van ouders staat, overdreven opgehemeld wordt en overladen met materiële middelen. Informatie over vormen van straf die worden gegeven is ook belangrijk, of de straffen passend zijn bij de begane overtredingen. En men kan vragen stellen over alledaagse conflictsituaties die zich hebben voorgedaan en hoe ouders die hebben geprobeerd op te lossen.

Behandeling

Opvoedingsondersteuning en oudercursussen

Risicovolle opvoedingsstijlen zijn vaak te typeren in termen van ondersteuning en controle. Ouders kunnen geholpen worden de situatie te verbeteren door middel van opvoedingsondersteuning en oudercursussen. Streeft men verandering in opvoedingsstijl na, dan houdt dat in dat men ouders wil leren hoe zij op adequate wijze hun kind kunnen ondersteunen en controleren. Met betrekking tot ondersteuning kan ouders geleerd worden hoe en wanneer zij hun kind aandacht moeten geven, hoe zij responsief op behoeften van hun kind kunnen reageren, hoe zij affectie kunnen tonen, grappen kunnen maken, activiteiten kunnen ondernemen die hun kind leuk vindt, complimentjes kunnen geven als hun kind iets goed of aardig doet, en actief en oprecht kunnen luisteren naar datgene wat het kind bezig houdt. In oudercursussen worden deze vaardigheden eerst uitgelegd en vervolgens getraind door middel van rollenspel (Bakker & Husmann, 1994; van Londen e.a., 1990).

LEERTHEORETISCHE BENADERING

Op soortgelijke wijze wordt ouders met een leertheoretische benadering geleerd hoe zij tot adequaat controlegedrag kunnen komen. Zo wordt hen bijgebracht om gedrag dat zij graag van hun kind zien, positief te bekrachtigen door er positieve gevolgen voor het kind aan te verbinden, en om gedrag dat zij minder wenselijk achten, uit te doven door er voor het kind negatieve gevolgen aan te koppelen.

Versterken van gewenst gedrag kan bereikt worden door het kind te belonen voor gedrag dat een ouder graag van het kind wil zien, maar dat het niet al te vaak vertoont.

Beloningen kunnen het karakter hebben van een materiële beloning (snoep, fruit, een

kaartje voor Ajax of Anderlecht) of van een sociale beloning in de vorm van een kus, een aai, een schouderklopje, een complimentje, enzovoort.

Vermindering van ongewenst gedrag kan bereikt worden door toepassing van een of meer van de volgende technieken.

1. Ouders kunnen de omgeving zo inrichten dat het voor het kind onmogelijk wordt om het ongewenste gedrag te vertonen. Bijvoorbeeld, geld achter slot en grendel als je kind de neiging heeft uit je huishoudportemonnee te stelen.
2. Ouders kunnen opbouwende kritiek geven als hun iets niet zint. De ouder vertelt het kind op een rustige manier welk gedrag hij of zij liever niet wil zien en waarom. Daarbij wijst de ouder op de gevolgen van dat gedrag voor hem- of haarzelf. Tevens geeft de ouder aan welk gedrag in zo'n situatie wel wenselijk is. Bijvoorbeeld 'Klaas, veeg die handen niet steeds aan je broek af, als je aan je brommer aan het sleutelen bent. Ik blijf wassen. Je kunt beter een oude lap uit de schuur pakken om je handen af te vegen'.
3. Een ouder kan beslissen dat het kind de natuurlijke gevolgen moet ervaren van zijn gedrag. Een kind dat 's ochtends te laat uit bed komt en daardoor te laat op school komt, moet maar ervaren wat voor gevolgen dat heeft (de volgende ochtend een kwartier eerder melden bij de conciërge).
4. Ouders kunnen, al dan niet in overleg met hun kind, duidelijke grenzen stellen aan het gedrag van hun kind. Er wordt bijvoorbeeld niet naar TMF gekeken voor het avondeten. Als die regels eenmaal zijn afgesproken, moet een ouder rekening houden met pogingen van het kind om van die regels af te wijken ('Ja, maar vandaag komt voor de eerste keer die nieuwe clip van K3'). Ouders moeten dan stevig in hun schoenen staan om die pogingen te weerstaan.
5. Het kan soms effectief zijn om ongewenst gedrag te negeren (bijv. een kind dat voortdurend vieze woordjes zegt, of de ene vloek na de andere slaakt). Kijk het kind daarbij niet aan en ga niet in discussie, is dan het advies.
6. Ouders wordt geleerd dat in sommige situaties straf nog niet zo'n slechte oplossing is, als die straf in het verlengde ligt van de overtreding. Voorbeelden van straffen die effectief kunnen zijn, zijn time-out (het kind even naar zijn kamer sturen om af te koelen), het onthouden van bepaalde privileges (volgend weekend niet naar de disco, omdat je vannacht niet zoals afgesproken om twee uur thuis was) en het laten opruimen van troep die het kind zelf gemaakt heeft. Een kind slaan, in het bijzijn van anderen voor schut zetten of dreigen met personen waar het kind bang voor is (de dokter die wel even zal prikken) zijn vormen van straf die eigenlijk nooit adequaat aansluiten bij een overtreding van het kind. Overigens wordt ouders steeds aangeraden negeren van gedrag en straffen te combineren met belonen van gewenst gedrag. In het geval van negeren en straffen leert

het kind immers alleen welk gedrag ouders liever niet zien, maar niet welk gedrag wel wenselijk wordt geacht.

7. Ten slotte kan het met name bij hardnekkige gewoonten van een kind waaraan ouders een hekel hebben, nodig zijn om met ouders een gedragsbeïnvloedingsprogramma op te stellen, waarbij ouders gewenst gedrag systematisch belonen en aan ongewenst gedrag negatieve gevolgen voor het kind verbinden. Een voorbeeld van het laatste is het volgende. Loes ruimt vrijwel nooit haar kamer op. Het gevolg is dat moeder dat voor Loes doet. Daarmee beloont moeder in feite het ongewenst gedrag van Loes en straft zij zichzelf. Afsproken wordt dat moeder die zaken gaat omkeren. Loes ruimt voortaan één keer per week haar kamer op. Heeft ze dat goed gedaan, dan krijgt ze die week 5 Euro zakgeld extra. Is het niet gebeurd, dan maakt moeder de kamer schoon, maar vermindert ze het zakgeld van Loes die week met 5 Euro.

PUBERS

De hiervoor beschreven technieken om ondersteuning en controle van ouders te veranderen zijn vooral ontwikkeld voor ouders van jongere kinderen. In cursussen voor ouders van pubers wordt veel meer accent gelegd op de verbetering van de communicatie. Ouders wordt geleerd communicatieregels toe te passen, waardoor zij beter in staat zijn om samen met hun kind een conflict effectief aan te pakken. Een voorbeeld daarvan is de cursus Praten met kinderen (van As & Janssens, 1995, 1997), waarin het overlegmodel centraal staat. Het traject behelst vier stappen.

1. De eerste stap van het overlegmodel bestaat uit het bespreken van het conflict of meningsverschil. Voor het bespreken van een probleem zijn er twee dingen erg belangrijk: goed luisteren naar elkaar en je eigen mening geven over het probleem. Er worden een aantal aspecten van goed luisteren besproken. Een goede luisterhouding aannemen betekent dat de ouder het kind aankijkt, niet in de rede valt en korte luisterreacties geeft, als 'ja', 'hmhm'. Door meer informatie te vragen kan de ouder proberen meer zicht te krijgen op hoe het kind denkt over het probleem of wat het wil. Meeleven met het kind betekent dat de ouder laat merken de gevoelens van het kind te begrijpen, door bijvoorbeeld enthousiast te reageren op een enthousiast verhaal van het kind of door zorgen van het kind serieus te nemen. Het weerhouden van impulsieve reacties betekent dat de ouder het kind uit laat spreken, zonder onmiddellijk boosheid, wantrouwen of afkeuring te laten merken. Het gaat erom dat de ouder luistert naar wat het kind te vertellen heeft en rustig op zijn of haar beurt wacht om zijn of haar mening over het onderwerp te geven. Actief luisteren tenslotte, betekent dat de ouder in eigen woorden de gedachten en gevoelens van het kind samenvat om na te gaan of hij of zij het kind goed begrepen heeft.

Als ouders en kind goed naar elkaar luisteren, kan een open, vertrouwelijke sfeer ontstaan, waarin het gemakkelijker is om conflicten te bespreken én op te lossen. Daarom wordt in de cursus ook aandacht besteed aan het geven van je mening over een probleem en het ter sprake brengen van een onderwerp. Er wordt een aantal tips en regels besproken om een open sfeer te creëren, waarin ieder zijn of haar mening kan geven, zonder zich aangevallen te voelen door de andere gezinsleden. Deze regels zijn de volgende: beschrijf het probleem zo precies en concreet mogelijk; veroordeel het gedrag, niet de persoon; geef opbouwende kritiek; wees toekomstgericht; stel geen overbodige 'waarom-vragen'; houd het kort; blijf vriendelijk; probeer begrip te tonen; vermijd gekibbel over de schuldvraag en bespreek één probleem tegelijk.

2. De tweede stap van het overlegmodel betreft het bedenken van zo veel mogelijk oplossingen voor het probleem. Om in een prettige, ontspannen sfeer tot een lijst van oplossingen te komen, is het belangrijk dat iedereen die betrokken is bij het probleem ook bijdraagt aan het vinden van oplossingen. Eventueel kunnen ouders en kind ook brainstormen over het gebruik van beloningen of straf om elkaar te stimuleren om zich aan de nader te maken afspraken te houden.
3. De derde stap van het overlegmodel betreft het kiezen van een oplossing en het maken van afspraken over de uitvoering van de gekozen oplossing. Bij het kiezen van een oplossing moet nagegaan worden of de gekozen oplossing praktisch uitvoerbaar is en of alle partijen tevreden zijn met de gekozen oplossing. Het is belangrijk dat er duidelijke afspraken over de uitvoering gemaakt worden, zodat daar naderhand geen misverstanden over kunnen ontstaan. Ook kan afgesproken worden wanneer de gekozen oplossing geëvalueerd zal worden.
4. Hiermee zijn we aangekomen bij de vierde stap van het overlegmodel, het beoordelen van de gekozen oplossing. Als een oplossing enige tijd uitgeprobeerd is, moet nagegaan worden of het probleem inderdaad naar ieders tevredenheid opgelost is. Als dat niet het geval is, kan het nodig zijn een andere oplossing uit te proberen, terug te gaan naar stap twee en opnieuw over mogelijke oplossingen na te denken, of zelfs om terug te gaan naar stap één en het probleem opnieuw te bespreken.

Effecten van behandeling

Wat betreft de effectiviteit van opvoedingsondersteuning en oudercursussen kan men in tal van publicaties (zie Janssens, 1998) lezen, dat er veel meer evaluatie-onderzoek gedaan moet worden, omdat we eigenlijk vaak niet weten of gestelde doelen in feite wel gerealiseerd worden. Door van As (1999) is een overzicht gemaakt van de effecten van oudercursussen. Cursussen hebben weliswaar effect op ouders en kinderen, maar de

resultaten zijn gering. Onderzoek naar de effecten van allerlei vormen van individuele ambulante ondersteuning staat nog in de kinderschoenen. Toch heerst er optimisme over de uitkomsten van deze projecten gelet op het toenemend belang dat eraan gehecht wordt in het kader van preventie van gedragsproblemen.

Prognose

Uit veel onderzoeken blijkt dat de relatie tussen een risicovolle opvoedingsstijl van ouders en gedragsproblemen van kinderen niet zo sterk is en dat, als er al problemen zijn, die vaak van voorbijgaande aard zijn (Overbeek, 2003). In verschillende hoofdstukken in het boek van Loeber e.a.(2001) wordt betoogd dat in de meeste gezinnen gedrags- en opvoedingsproblemen niet ontaarden in ernstige vormen van antisociaal gedrag zoals jeugddelinquentie en persistente criminaliteit.

Voor een beperkt aantal jongeren geldt wel dat ze problemen blijven vertonen. Bij deze jongeren is echter meestal sprake van meerdere oorzaken. Ze komen vaak uit multiprobleme gezinnen, waar naast gedrags- en opvoedingsproblemen nog allerlei andere problemen spelen, zoals relatie- en persoonlijkheidsproblematiek, problemen wat betreft financiën, huisvesting en werk en problemen met buurtbewoners.

Preventie

De laatste jaren zijn er veel vormen van opvoedings- en gezinsondersteuning in Nederland en België ontwikkeld om al in te kunnen grijpen voordat de zaak escaleert. Men wil voorkomen dat ouders risicovolle opvoedingsstijlen ontwikkelen en kinderen dientengevolge gedragsproblemen. We wijzen in dit verband op de individuele ambulante advisering van ouders bij Opvoedingswinkels, de Opvoedingstelefoon en Bureaus Opvoedingsondersteuning, en aan projecten als Inloopprojecten voor moeders en Moeders informeren moeders. Ook consultatiebureaus adviseren ouders meer en meer over opvoedings- en ontwikkelingsproblemen. In België kent men de opvoedingstelefoon en opvoedingswinkels. Verder zijn er de permanentiediensten van de regiohuizen van Kind en Gezin.

Bij genoemde voorzieningen is er sprake van individuele advisering en ondersteuning van ouders. Deze advisering kan echter ook groepsgewijs plaatsvinden. De meest bekende vorm is de oudercursus. Daarvan zijn er in een groot aantal in Nederland en België, zij het dat de meeste cursussen gericht zijn op ouders van jongere kinderen (bijv. Opvoeden: Zó (Bakker & Janssen, 1996), Positief omgaan met kinderen (Bakker & Husmann, 1994),

Luisteren naar kinderen (Gordon, 1992) en Vaardigheden voor ouders (van Londen e.a., 1990). Voor ouders van pubers is door ons (van As en Janssens, 1995) de cursus Praten met kinderen ontwikkeld.

Bij opvoedingsondersteuning moet men ook denken aan projecten als Instapje, Opstapje, Opstap en Spel aan huis, waarbij in eerste instantie ontwikkelingsstimulering van kinderen in achterstandssituaties centraal staat, maar waarbij ouders een belangrijke intermediaire rol vervullen. Ouders wordt geleerd hoe zij de ontwikkeling van hun kind op adequate wijze kunnen stimuleren. Ook vallen onder opvoedings- en gezinsondersteuning projecten als Home Start, Pedagogische hulp aan huis en Praktisch pedagogische thuishulp, waarbij ouders in de thuissituatie geadviseerd wordt over opvoedings- en ontwikkelingsproblemen.

In België worden cursussen en vormingsavonden georganiseerd door Kind en Gezin, Centra voor Leerlingenbegeleiding en door Centra van Algemeen Welzijnswerk.

Samenvatting en conclusies

In dit hoofdstuk hebben we betoogd dat er samenhangen zijn tussen risicovolle opvoedingsstijlen van ouders en gedragsproblemen van kinderen, zij het dat die samenhangen minder sterk zijn dan over het algemeen wordt verondersteld. Er is inmiddels een groot aantal preventie- en interventieprogramma's ontwikkeld om risicovolle opvoedingsstijlen te voorkomen of te verminderen. Op die manier hoop men indirect te bereiken dat gedragsproblemen van kinderen voorkomen kunnen worden of verminderen. Uit onderzoek blijkt dat preventie en interventie op het terrein van opvoeding effectief kunnen zijn, al moeten de effecten niet worden overschat.

Literatuur

Aangehaalde literatuur

- As, N. M. C. van (1999). *Family functioning and child behavior problems*. Nijmegen: Katholieke Universiteit (dissertatie).
- As, N.M.C. van & Janssens, J.M.A.M. (1997). *Praten met kinderen. Handboek voor begeleiders*. Leuven: Garant.
- As, N.M.C. van & Janssens, J.M.A.M. (1995). *Praten met kinderen*. Leuven: Garant.
- Bakker, I. & Husmann, M. (1994). *Positief omgaan met kinderen*. Assen: van Gorcum.
- Bakker, I. & Janssen, H. (1996). *Opvoeden: Zó*. Utrecht: NIZW.

- Brock, A.J.L.L. de, Vermulst, A.A., Gerris, J.R.M. & Abidin, R.R. (1992). *Nijmeegse Ouderlijke Stres Index*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Gordon, T. (1992). *Luisteren naar kinderen*. Baarn: Tirion.
- Haaf, P.G.J. ten & Janssens, J.M.A.M. (1994). Indelingscriteria voor opvoedingsgedrag. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*. 10, 317-327.
- Janssens, J.M.A.M. (1998). *Opvoedingshulp: doel, methoden en effecten*. Nijmegen: Katholieke Universiteit (inaugurale rede).
- Koot, H.M. (1997). *Handleiding bij de vragenlijst voor gezinsproblemen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Loeber, R.N., Slot, W. & Sergeant, J.A. (Red.) (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Londen, A. van, Biloen-Beijen, A.H.M., Cladder, J.M. & Londen-Barentsen, W.M. van (1990). *Vaardigheden voor ouders*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Overbeek, G. (2003). *Internalizing and externalizing problem behaviors in adolescence and young adulthood*. Utrecht: Universiteit Utrecht (dissertatie).
- Verhulst, F.C., Koot, H.M., Akkerhuis, G.W. & Veermam, J.W. (1990). *Praktische handleiding voor de CBCL*. Assen: van Gorcum.
- Wels, P.M.A. & Robbroeckx, L.M.H. (1996). *NVOS: Nijmeegse Vragenlijst voor de opvoedings-situatie*. Lisse, Swets & Zeitlinger.

Aanbevolen literatuur voor de werker in de eerste lijn

- As, N.M.C. van & Janssens, J.M.A.M. (1997). *Praten met kinderen. Handboek voor begeleiders*. Leuven: Garant.
- Lange, A. (1994). *Gedragsverandering in gezinnen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Vandemeulebroecke, L. & De Munter, A. (red.) (2004). *Opvoedingsondersteuning; visie en kwaliteit*. Leuven: Universitaire Pers.
- Vandemeulebroecke, L., Van Crombrugge, H., Janssens, J. & Colpin, H. (red.) (2002). *Gezinspedagogiek. Deel II: Opvoedingsondersteuning*. Leuven: Garant.

Aanbevolen literatuur voor ouders en kinderen

- As, N.M.C. van & Janssens, J.M.A.M. (1995). *Praten met kinderen*. Leuven: Garant.
- Bakker, I. & Husmann, M. (1994). *Positief omgaan met kinderen*. Assen: van Gorcum.
- Gordon, T. (1992). *Luisteren naar kinderen*. Baarn: Tirion.
- Londen, A. van, Biloen-Beijen, A.H.M., Cladder, J.M. & Londen-Barentsen, W.M. van (1990). *Vaardigheden voor ouders*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Adressen

Nederland

Ouders Online
Stadionweg 76
1077 SP Amsterdam

NIZW Jeugd
Expertisecentrum Opvoedingsondersteuning
Postbus 19152
3501 DD Utrecht

België

Gezinsbond
Troonstraat 125
1050 Brussel

Kind en Gezin
Hellepoortlaan 27
1060 Brussel

Internet

www.opvoedingstelefoon.be
www.gezinsbond.be
www.kindengezin.be
www.opvoedingswinkel.be
www.opvoedingswinkel.nl
www.ouders.nl
www.jeugdinformatie.nl
www.opvoedadvies.nl
www.opvoedingsondersteuning.info